

EXPERIENȚA *FACEBOOK*: EXPRESIVISMUL DIGITAL ȘI CYBER-BIOPUTEREA

CRISTIAN IFTODE
Universitatea din București

The Facebook experience: digital expressivism and cyber-biopower. The core idea of this study is to make use of Foucault's three "axes" – veridiction / governmentality / subjectivation – in order to investigate Facebook as a contemporary field of experience. I focus my analysis on FB key function as digital self-writing 'apparatus', briefly going through previous historical stages of this technique of the self and trying to outline what is really new in self-writing 2.0, but also what doesn't amount to anything but an interesting cross-fertilization of older elements. My conclusions are rather skeptical in respect to the possibility of transferring the FB digital self-fashioning into the real life. In the end, I even try to warn about the pitfalls and dangers that digital expressivism entails (narcissism, self-absorption, splitting up genuine community life), up to the point where it risks becoming a true digital instrument of biopolitical normalization.

Keywords: Facebook, Foucault, subjectivation, digital self-writing, expressivism, normalization, cyber-biopower.

1. INTRODUCERE¹

Miza acestui articol rezidă în tentativa de a aplica o cheie de analiză foucauldiană la cea mai de succes rețea de socializare online din zilele noastre. Mai precis, punctul metodologic de referință îl constituie „triumphiul” pe care Foucault însuși îl evidențiază, în partea introductivă a cursului său din 1983, ca fiind definitoriu pentru tipul de istorie a gândirii la care s-a angajat: identificarea și cercetarea unor „focare de experiență” pe baza articulației dintre „formele unei cunoașteri (*savoir*) posibile”, „matricele normative de comportament” și „modurile virtuale de existență

¹ Studiul de față își are punctul de plecare într-o conferință cu titlul: „*Facebook: Self-Writing in a Digital Social Network*”, pregătită împreună cu Constantin Vică și susținută în cadrul simpozionului *Le Sujet Digital. In-scription, Ex-scription, Télé-scription*, LABEX-ARTS-H2H.FR, desfășurat între 18 și 21 noiembrie 2013 la Université Paris 8. Țin să îi mulțumesc lui Constantin Vică pentru generozitatea și încrederea arătate, lăsându-mă să redactez singur acest text, a cărui primă versiune a reprezentat-o suportul conceput de noi pentru conferința din 2013, ca și pentru observațiile împărtășite și materialul bibliografic furnizat în tot acest timp. Este însă firesc să îmi asum de unul singur toate lipsurile și dezvoltările insuficiente din prezentul studiu, abordând o temă în legătură cu care am oscilat serios, plecând, în 2013, din poziția criticului „extern”, pentru a ajunge în prezent, după o perioadă de activitate destul de intensă pe Facebook, în postura unui utilizator moderat, interesat aproape exclusiv de folosirea în scopuri profesionale a acestei rețele.

pentru niște subiecți posibili”². Gânditorul francez continua prin a mărturisi faptul că această metodologie de cercetare, conjugând arheologia și genealogia, a determinat o tranziție, o remaniere de vocabular reflectând și o modificare parțială de strategie și obiectiv (sau poate doar o mai bună *focalizare*). Astfel, ar fi vorba de o tranziție de la studiul modalităților în care se formează cunoașterile, către analiza practicilor discursive ale producerii și enunțării de adevăruri (diferitele reguli sau protocoale de *veridicție*); de tranziția de la o genealogie a puterii axată pe matrice normative, la investigarea procedurilor efective ale *gubernamentalității* (termen folosit în sens generic, Foucault lărgind astfel accepția comună a „politicului”); și, în fine, de tranziția de la studierea „teoriilor” despre subiect, la „pragmatica sinelui” sau, mai precis, la „analiza formelor de *subiectivare*” prin intermediul „tehnicilor sinelui”³. Triada *Savoir/Pouvoir/Sujet* se vede, astfel, concentrată pe trei „axe”: veridicție / gubernamentalitate / subiectivare⁴.

După cum bine știm, analizele clasice ale lui Foucault au adus în câmpul filosofiei realități sociale inedite și angoasante, precum azilul, penitenciarul sau sexualitatea. Însă nimic nu ne împiedică să considerăm și rețeaua Facebook (FB) drept un „focar de experiență” permițând sesizarea modului în care se articulează cele trei axe mai sus menționate. Putem, astfel, vedea FB-ul, deopotrivă, ca pe o uriașă bază de date personale (capital informațional și, totodată, o potențială „marfă” de valoare inestimabilă pentru marile companii), ca pe un aparat de mare complexitate sau „dispozitiv” de normalizare, dar și ca pe un loc privilegiat, în zilele noastre, pentru scriitura digitală de sine (aspect asupra căruia se va concentra prezentul articol).

Asumarea unei asemenea chei de analiză cred că interzice formularea unui răspuns simplu și tranșant la întrebarea: „Despre ce este FB-ul de fapt?”. Să fie cu adevărat vorba despre posibilitatea *autocreației* într-un plan de „realitate augmentată”⁵ sau este doar un mod de a fugi de noi înșine, formă a disperării „de a nu voi să fii tu însuși”⁶, ba chiar o modalitate „perversă” de *normalizare* biopolitică, într-un/pe baza unui „dispozitiv”⁷ digital? Să fie socializarea pe Facebook ceea ce Foucault

² M. Foucault, *Gubernarea de sine și gubernarea celorlalți. Cursuri ținute la Collège de France (1982–1983)*, trad. B. Ghiu, Cluj, Idea Design&Print, 2013, pp. 14–15.

³ *Ibidem*, pp. 16–17.

⁴ Fr. Gros („Foucault face à son oeuvre”, în P.-Fr. Moreau (editor), *Lectures de Michel Foucault. Sur les Dits et écrits. Volume 3*. Lyon, ENS Éditions, 2003, pp. 93–101) nu rata să remarce faptul că, în această problematizare târzie a propriei metodologii de cercetare, conceptul-cheie de „experiență” păstrează amprenta marilor filosofi clasici germani, Kant și Hegel, amprentă pe care Foucault, declarându-se în atâtea ocazii (mai degrabă provocator, decât riguros exact) „pur și simplu nietzschean”, o reprimase. Aș spune că aici este vorba, pe de-o parte, de asumarea unei perspective istoriciste asupra câmpurilor de experiență și, pe de altă parte, de un *evansitranscendentalism* ce caută să evedențieze un fel de „condiții de posibilitate” ale experienței istorice, pe baza celor trei „axe” mai sus menționate.

⁵ Scriu rândurile de față în zilele care au adus și în România isteria *Pokémon Go*, aplicația *Google Play* dezvoltată de Niantic pentru telefoane mobile fiind construită pe ideea „augmentării” realității înconjurătoare cu lumea personajelor Pokémon.

⁶ Cf. S. Kierkegaard, *Boala de moarte*, trad. M. Diaconu, Ed. Humanitas, București, 1999.

⁷ „Chez Foucault... [u]n dispositif indique un arrangement qui a un effet normatif sur son «environnement» puisqu’il y introduit certaines dispositions. Le dispositif crée une propension à certains types d’actes, une tendance à ce que certaines choses «arrivent»” (S. Raffnsøe, „Qu’est-ce

denumea „o linie de fugă”, ba chiar un loc propice pentru a dezvolta „contraconduite” ori un focar de rezistență la puterea disciplinară, sau nu este, la urma urmelor, altceva decât un concurs de frumusețe și popularitate, expresie a unui individualism narcisic prevalent în lumea de azi?

Investigația pe care o voi întreprinde – fără a putea dezvolta, în limitele acestui articol, toate punctele indicate – caută să evite disjuncțiile exclusive, concentrându-se, mai degrabă, pe evidențierea a ceea ce am putea califica (uzând de o sintagmă inițial folosită în relație cu teoria schizofreniei, dar a cărei utilizare a fost ulterior extrapolată la diverse câmpuri de experiență personală, socială și culturală) drept un *double bind* specific subiectivării „în rețea”. Pe scurt, mi se pare că tehnica sau cyber-strategia biopolitică prin care „intimitatea” (*privacy*) este permanent încălcată, *accesată* și exhibată pe FB este una și aceeași cu tehnica prin care „intimitatea” este permanent produsă ca „sine”, fabricată pe modelul unui *abces* vizibil, care lasă să se scurgă, să „supureze” postările „personale”. Postări care nu putem să nu realizăm că reprezintă veritabilul combustibil al acestei „mașinării”.

2. FACEBOOK: „SCRITURĂ DE SINE” ÎNTR-O REȚEA DIGITALĂ

S-a remarcat faptul că literatura de specialitate consacrată, în anii 2000, problemei sinelui și identității personale în contextul nou apărutelor site-uri de relaționare socială (acronimul englez pentru acestea fiind SNS) era împărțită în două tabere: în general, noile tehnologii media erau văzute „fie ca benefice, fie ca nocive pentru modalitățile în care oamenii acționează, comunică, muncesc, socializează, guvernează și sunt guvernați”⁸. După cum relatează Sauter, o parte dintre autori vedeau în aceste site-uri locuri oportune pentru explorarea și dezvoltarea unor trăsături „latente” ale personalității noastre, în timp ce alții adoptau o poziție general critică și mefientă față de noile tehnologii, văzând aici o „corupere” sau o alterare a modului firesc în care ființele umane se înțeleg, se prezintă pe sine și asumă relații sociale. Cele două tabere împărțeau însă presupoziția existenței unui sine *originar*, a unui focar de identitate personală conceput ca o „realitate preexistentă ce poate fi exprimată, ameliorată sau deteriorată prin interacțiunea ei cu instrumente *online*”⁹.

Foucault este gânditorul contemporan care a susținut că această raportare la sine a ființelor umane nu este de la sine înțeleasă, nu este naturală sau inerentă indivizilor, ci doar efectul, rezultatul sau „corelatul istoric” al unei „tehnologii”

qu'un dispositif? L'Analytique sociale de Michel Foucault”, în *Symposium. Revue canadienne de philosophie continentale*, 12 (1), 2008, disponibil la: https://www.academia.edu/3374779/Qu_est-ce_qu_un_dispositif_L_analytique_sociale_de_Michel_Foucault). Vezi și G. Deleuze, „Qu'est-ce qu'un dispositif?”, în *Michel Foucault philosophe (Rencontre internationale, Paris, 9-11 janvier 1988)*, Paris, Ed. du Seuil, 1989. pp. 185-195.

⁸ Th. Sauter, „What's on your mind? Writing on Facebook as a tool for self-formation”, în *New Media & Society*, 0(0), 2013, p. 3.

⁹ *Ibidem*, p. 4.

specifice a sinelui: în speță, aceea de sorginte creștină¹⁰. Pentru a proba această teză cu privire la genealogia „omului dorinței” din zilele noastre, Foucault și-a reorientat atenția către Antichitatea greco-romană, unde a găsit exemplul istoric al unui alt fel de „sine”: un sine *final*, ec-static (neadăpostit în „intimitatea eului”¹¹, ci locuind dintotdeauna deja „în afara sa”¹²), luându-se pe sine ca operă de înfăptuit, „decantându-se” și elaborându-se pe sine prin intermediul unei întregi serii de practici autoformative sau „tehnică ale sinelui”, pentru care filosofia antică stă mărturie¹³. În viziunea gânditorului francez, înțelegerea de tip romantic a autenticității ca accesare nemijlocită și dezvăluire a unui presupus „chip” personal sau sine „adevărat”, preexistent relațiilor sale sociale, reprezintă un fel de placă turnantă între o tehnică a sinelui de sorginte creștină și convertirea acesteia într-o insidioasă tehnică de putere prin care se urmărește producerea de „subiecți” normalizați, de „corpuri docile” și forță de muncă disciplinată și utilă. Fiecare se crede „el însuși”, individ care își exprimă personalitatea într-un mod liber, neîngrădit, însă toți devenim, de fapt, la fel, oameni ai ultimei mode, obsedați de consum și privați de încrederea în puterea noastră reală de a ne transforma pe noi înșine și, odată cu noi, realitatea socială în care trăim. În aceste condiții, Foucault opune dezideratului autenticității mai vechiul ideal al modelării de sine, fortificării etice, (auto)subiectivării etico-estetice sau *ethopoiesis*-ului¹⁴. Iar una dintre tehnicile sinelui asupra căreia gânditorul francez insistă cel mai mult, la începutul anilor 80, depistându-i originile în practica filosofică a stoicilor, este chiar „scriitura de sine”¹⁵.

¹⁰ Cf. M. Foucault, „About the Beginning of the Hermeneutics of the Self: Two Lectures at Dartmouth”, în *Political Theory*, 21 (2), 1993, pp. 198–227.

¹¹ Cf. J.-P. Vernant, „L’individu dans la cité”, în *Oeuvres II*, Paris, Seuil, pp. 1455–1471.

¹² E. McGushin, *Foucault’s Askêsis: An Introduction to the Philosophical Life*, Evanston, Northwestern University Press, 2007, p. 301.

¹³ Cf. M. Foucault, „Technologies of the Self”, în L. Martin, H. Gutman și P. Hutton (editori), *Technologies of the Self: A seminar with Michel Foucault*, Amherst, The University of Massachusetts Press, 1988; Idem, *Hermeneutica subiectului*, trad. B. Ghiu, Iași, Polirom, 2004. Aș adăuga faptul că Foucault propune sintagma de „tehnică a sinelui” sau „tehnologie a sinelui” ca o trimitere directă la ideea filosofiei ca „artă de a trăi” (*technê tou biou*), dominantă în Antichitatea greco-romană, ca o extindere a triumphiului habermasian: „tehnică de producție” – „tehnică de comunicare” – „tehnică de putere”, și, totodată, ca o replică adusă lui Heidegger: „For Heidegger, it was through an increasing obsession with *technê* as the only way to arrive at an understanding of objects, that the West lost touch with Being. Let’s turn the question around and ask which techniques and practices form the Western concept of the subject, giving it its characteristic split of truth and error, freedom and constraint. I think that it is here where we will find the real possibility of constructing a history of what we have done and, at the same time, a diagnosis of what we are. This would be a theoretical analysis which has, at the same time, a political dimension” (Idem, „About the Beginning of the Hermeneutics of the Self”, pp. 223–224).

¹⁴ Vezi și Fr. Gros, „Le souci de soi chez Michel Foucault: A Review of *The Hermeneutics of the Subject*”, în *Philosophy and Social Criticism*, 31 (5–6), 2005, pp. 697–708.

¹⁵ „Comme élément de l’entraînement de soi, l’écriture a, pour utiliser une expression qu’on trouve chez Plutarque, une fonction *ethopoïétique* : elle est un opérateur de la transformation de la vérité en *êthos*” (M. Foucault, „L’écriture de soi” (1883), în *Dits et écrits II: 1976–1988*, Paris, Quarto Gallimard, 2001, p. 1237).

Legătura directă între scriitură și identitate narativă nu ține doar de o anumită etapă a „modernității europene” sau numai de un anumit „sistem simbolic”, avertiza Foucault, la începutul anilor 80: „există o tehnologie a constituirii de sine care traversează sistemele simbolice, în același timp utilizându-le” în practici reale și efective ale autocreației¹⁶. Literatura recentă consacrată modului în care cotitura *digitală* transformă realitatea socială, tipurile de interacțiune, ca și raportarea la sine a ființelor umane, atestă „scriitura de sine” drept una dintre funcțiile-cheie ale acestor noduri de relaționare virtuală pentru care s-a impus, în limba română, denumirea de „rețele de socializare”. Facebook, cea mai de succes dintre aceste rețele, este prezentată în mod explicit, de către creatorul ei, ca fiind *despre* așa ceva: la finalul lui 2011, Mark Zuckerberg lansa noua versiune de profil tip „jurnal” (*Timeline*) susținând că este modalitatea care permite să povestim „istoria întregii noastre vieți”¹⁷. Învățându-ne cum să ne creăm profilul în forma „jurnal”, rețeaua ne încuraja să scoatem în evidență și să distribuim „cele mai demne de amintit postări, fotografiile și evenimente de viață” (un mod de „a re-lucra arhiva”¹⁸ personală), asigurându-ne că acesta e locul unde ne putem spune povestea de la început și până în prezent¹⁹.

Componente-cheie a ceea ce reprezintă astăzi *social media*, rețelele de socializare nu pot fi reduse la o singură funcționalitate, însă pare evident faptul că succesul înregistrat de FB se datorează, în mare măsură, tocmai acestei asumări directe a turnurii *expresiviste* în plan digital²⁰: dacă prima vârstă a Internetului încuraja, în bună măsură, anonimatul și identitățile fictive, interacțiunile sporite în Web 2.0, implicând și un plus de credibilitate a informațiilor distribuite, au a face cu asumarea mai serioasă, de către utilizatori, a poziției de „subiect” sau de „autor”²¹. În acest context, FB-ul transformă „etalarea de sine” în veritabil deziderat etic, practica „scriiturii de sine” fiind angajată în mod direct prin funcția „stare” (*status*)²², dar și,

¹⁶ Idem, „À propos de la généalogie de l'éthique: un aperçu du travail en cours” (1983), în *Dits et écrits II: 1976–1988*, p. 1447.

¹⁷ Cf. L. Lepron, „Le nouveau Facebook fait entrer votre vie (privé) dans l'Histoire”, disponibil la: <http://www.rue89.com/2011/09/28/le-nouveau-facebook-fait-entrer-votre-vie-privée-dans-lhistoire-223871> (accesat la: 27/07/2016).

¹⁸ O. Deseilligny, „La mémoire appareillée: dispositifs numériques et écriture de soi”, în *ESSACHESS. Journal for Communication Studies*, vol. 5, nr. 2 (10), 2012, p. 101.

¹⁹ Sursă: <http://facecoverz.com/en/timeline> (accesat la: 27/07/2016).

²⁰ „Il s'agit alors d'un « soi exprimé », d'un « soi textualisé » qui se donne à voir à lire à écouter dans la multitude des billets postés au travers de ces « technologies du soi » que constituent les blogs et autres plates formes de création, de publication et d'échange de contenus expressifs” (L. Allard, „L'impossible politique des communautés à l'âge de l'expressivisme digital”, în *Cahiers Sens public*, nr. 7–8, 2008/3, p. 107).

²¹ Desigur, o caracteristică esențială a Web 2.0 o reprezintă și emergența rețelelor de cunoaștere cu autor *colectiv*, de tip Wiki, în care conținuturile pot fi permanent îmbunătățite și aduse la zi grație contribuției utilizatorilor.

²² „The Facebook status update provides a technological affordance through which users can write about themselves on the site. The little box at the top of the Facebook homepage prompts: ‘What’s on your mind?’. Facebook users are incited to record and reflect on their personal experiences, successes, failures and faults and to make these reflections publicly accessible” (Th. Sauter, *op. cit.*, p. 8).

indirect, prin toată gama de activități ale unui utilizator care lasă „urme” în rețea: comentarii, postări de orice natură, distribuiri sau aprecieri (*comment, post, share, like*).

Se ridică două întrebări firești. Mai întâi, oare asistăm astăzi la emergența unui tip radical nou de subiectivitate și modelare de sine, la elaborarea unor originale „tehnici ale sinelui” Web 2.0 sau este, totuși, vorba doar despre o nouă vârstă a unor vechi practici ale modelării de sine? Mai simplu spus, ce este vechi și ce este nou în scriitura digitală de sine pe SNS (în particular, pe FB)? A doua interogație tratează cu mai mare circumspecție orice „zbor” pripit al gândirii: în această expunere de sine și căutare a validării în rețea chiar putem vorbi despre o practică prin care ne *transformăm* pe noi înșine în viața reală (IRL) sau activitatea pe FB rămâne, în mare măsură, doar o *joacă* fără finalitate ethopoietică? Un răspuns bine fundamentat la prima interogație ar solicita realizarea unei veritabile istorii a „scriiturii de sine”, pentru care eu nu pot, în limitele acestui articol, decât să indic câteva repere de neocolit. Pentru a doua întrebare, e de dorit o poziționare cât mai lucidă și echilibrată, una care să evite orice îmbrățișare entuziastă sau respingere „în bloc” a tot ce e nou *pentru că* e nou.

Care ar fi, plecând de la Foucault, vârstele distincte ale acestei practici a „scriiturii de sine” și care ar fi trăsătura sau trăsăturile recognoscibile în orice moment cultural și plecând de la orice tip de sistem simbolic implicat? Voi fi extrem de succint.

Trăsătura dominantă a acestei practici mi se pare a ține de caracterul *public* pe care îl implică un asemenea act precum cel de a scrie *pentru* sau *despre tine însuși*, indiferent de forma textuală implicată (însemnări zilnice, corespondență, memorii, jurnal spiritual sau jurnal intim, autobiografie etc.). Într-un fel, „scriitura de sine” este, din capul locului, „pentru ochii altora”, în aceeași măsură în care este destinată și ochilor mei de la o dată ulterioară, de la o altă vârstă, deci, într-un fel, *altor* ochi. Foucault începea studiul său *L'écriture de soi* printr-un lung citat din *Vita Antonii* de Athanasie, unde acesta recomanda ascetului creștin să-și înregistreze în scris acțiunile, gândurile, „mișcările sufletului”, „ca și cum ar trebui să ni le comunicăm unul altuia”, deoarece făcând acest lucru, „ne vom păzi mai bine de gânduri impure, din rușinea de a fi cunoscute”²³. Pentru anahoret, mărturisirea în scris ține, la limită, loc de ochii și urechile confrăților, de *spovedanie* efectivă²⁴. E adevărat că aici este vorba despre forma creștină a „scriiturii de sine”, pe care Foucault va căuta să o deosebească de aceea practică de către filosofii greci și romani ai Antichității târzii. Însă chiar și atunci când vorbim despre însemnări cu caracter privat, faptul că *rămân* scrise le conferă calitatea de exemplu, precum și pe aceea de material pentru judecarea unei vieți, așa cum s-a întâmplat în cazul atât de faimos al însemnărilor lui Marcus Aurelius²⁵. Asumarea acestei dimensiuni inerent

²³ M. Foucault, „L'écriture de soi”, p. 1235.

²⁴ Cf. C. Iftode, *Filosofia ca mod de viață: Sursele autenticității*, Pitești, Paralela 45, 2010, pp. 164–165.

²⁵ Este meritul lui P. Hadot (*La Citadelle intérieure. Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*, Paris, Fayard, 1992) de a fi demonstrat, de o manieră indubitabilă, faptul că *Gândurile către sine însuși* ale Împăratului-filosof Marcus Aurelius nu reprezintă altceva decât „carnetul” de *hypomnēmata* pe care acesta l-a redactat de-a lungul timpului, în bună tradiție stoică.

publice a „scriiturii de sine” atestă, apoi, faptul că, în orice versiune a sa, ea aspiră la o formă de recunoaștere, de validare intersubiectivă, pe care Web 2.0, prin intermediul „dispozitivului” FB, nu face decât să o *acelereze*, oferindu-ne posibilitatea de a da și a primi instantaneu *like* la diverse postări, de a comenta sau de a primi comentarii la cald, ca și pe aceea de a demara și a întreține cu ușurință conversații (*chat*) private sau de grup.

Cum ar putea arăta, însă, o *genealogie* a „scriiturii de sine” în cultura europeană, așadar o istorie atentă la diferențe, disparități și discontinuități în contextul aceleiași practici?

Foucault plasează originile acestei tehnici în Antichitatea târzie greco-romană, mai exact, în practica stoică a elaborării de *hypomnēmata*. Este vorba despre carnete de însemnări zilnice care, captând „deja-spusul” (în forma unor scurte citate sau chiar fragmente din cărți, reflecții, personale sau auzite, episoade de viață, trăite sau relatate de alții, consemnate pentru a fi obiect de recitare periodică și meditație constantă), contribuiau la elaborarea unei memorii personale. Miza lor era însă diferită de ceea ce va reprezenta, mai târziu, un jurnal, fie el intim sau „spiritual”: nu scrierea efectivă a unei autobiografii, ci constituirea unui „*logos bioēthikos* pentru tine însuși”, după cum arăta Foucault²⁶. Rolul însemnărilor era acela de a scoate în prim plan principiile de viață la care aderi și a testa, astfel, gradul de adecvare a acțiunilor tale cu acestea, altfel spus, măsura *subiectivării* sau „încorporării” respectivelor precepte în propria existență de zi cu zi: o funcție de stabilizare mentală și atitudinală, de punere în ordine a gândurilor și a vieții, de antidot la acea nestatornicie și agitație a spiritului pentru care Seneca folosea denumirea de *stultitia*. Această tehnică a sinelui se vede, ulterior, corelată cu redactarea de *epistole*, o altă practică extrem de dragă stoicilor și, în general, filosofilor din Antichitate. În cazul schimburilor de scrisori (adesea, între maestru și discipol), scrisul este, în mod evident, echivalent cu „faptul de «a se arăta», a se face văzut, a face să apară propriul chip în fața celuilalt... Scrisoarea aranjează într-o anumită măsură un *face-à-face*... Reciprocitatea pe care o stabilește corespondența nu e doar de ordinul sfatului și ajutorului, ci și al privirii și examinării... «trebuie să ne ordonăm viața ca și cum întreaga lume ar privi-o»²⁷, îi scria Seneca lui Lucilius. În tipul de corespondență pe care îl practicau filosofii antici, Foucault depistează și originile istoriei personale sau „narațiunii de sine”.

Etapa următoare este, după cum deja menționam, scriitura *confesivă* creștină. Aici nu mai este vorba doar de cântărirea acțiunilor săvârșite în lumina preceptelor

²⁶ „Aussi personnels qu'ils soient, ces *hypomnēmata* ne doivent pas cependant être compris comme des journaux intimes, ou comme ces récits d'expérience spirituelle (tentations, luttes, chutes et victoires) qu'on pourra trouver dans la littérature chrétienne ultérieure. Ils ne constituent pas un « récit de soi-même » ; ils n'ont pas pour objectif de faire venir à la lumière du jour les *arcana conscientiae* dont l'aveu – oral ou écrit – a valeur purificatrice. Le mouvement qu'ils cherchent à effectuer est inverse de celui-là : il s'agit non de poursuivre l'indicible, non de révéler le caché, non de dire le non-dit, mais de capter au contraire le déjà-dit ; rassembler ce qu'on a pu entendre ou lire, et cela pour une fin qui n'est rien de moins que la constitution de soi” (M. Foucault, „L'écriture de soi”, p. 1238).

²⁷ *Ibidem*, pp. 1244–1245.

etice la care aderi, ci de înregistrarea atentă, minuțioasă, a „mișcărilor sufletului” (gânduri, impulsuri, dorințe): le mărturisești ca să te poți *lepăda* de ele, în măsura în care nu vin de la Dumnezeu, ci sunt expresia patimilor și a păcatului. În practicile creștine ale pocăinței (*exomologesis*) și ascultării (*exagoreusis*) se atestă, potrivit lui Foucault, emergența unui tip nou de raportare la sine, unul în mod fundamental *introspectiv* și *hermeneutic*²⁸, și a unui subiect *scindat* lăuntric, nu doar „decalat” în raport cu „opera vieții”²⁹, cum era cazul în etica antică a virtuții. Această raportare la sine se prelungește, ulterior, în tradiția *jurnalelor* spirituale, având ca model *Confesiunile* lui Augustin (operă redactată între 397–400 AD), cea dintâi mare scriere autobiografică din cultura europeană, centrată pe evenimentul convertirii lui Augustin la credința creștină³⁰.

Vârsta modernă a „scriiturii de sine” își are rădăcinile în tehnologia creștină a mărturisirii, însă atestă o semnificativă schimbare de perspectivă, sesizabilă în *Confesiunile* lui J.-J. Rousseau. Această operă de mare răsunset a fost publicată postum, în 1782, fiind văzută de mulți istorici ai ideilor ca veritabilul punct de plecare al expresivismului romantic, al cultului modern pentru o „autenticitate” sinonimă cu expresia liberă, necenzurată, a sinelui meu cel „adevărat”³¹. Raportarea la sine rămâne una fundamental introspectivă, însă atenția acordată fluxului psihomental nu mai are ca miză purificarea în vederea comuniunii personale cu Dumnezeu, ci scoaterea la iveală a celor mai intime porniri, gânduri și sentimente, considerate a încapsula secretul *individualității* mele. Verbalizând aceste trăiri³², exprim adevărul *ultim* despre ființa mea. Valorizarea fără precedent a intimității și vieții afective se însoțește, astfel, cu o versiune modernă, secularizată, a sinelui „hermeneutic” creștin³³: un sine *nuclear*, privat, monadologic, mai degrabă decât unul *relațional*³⁴.

²⁸ Cf. M. Foucault, „About the Beginning of the Hermeneutics of the Self: Two Lectures at Dartmouth”; Idem, *Du gouvernement des vivants. Cours au Collège de France (1979–1980)*, Paris, Gallimard/Seuil, 2012.

²⁹ Fr. Gros, „Le souci de soi chez Michel Foucault”, p. 705.

³⁰ „[N]u doar că în Grecia clasică și elenistică nu există confesiuni sau jurnale intime – lucrul e de neconceput –, dar... caracterizarea individului în autobiografiile grecești ignoră «intimitatea eului»” (J.-P. Vernant, „L’individu dans la cité”, p. 1465). Însă, odată cu dezvoltarea practicilor spirituale creștine, „o nouă formă de identitate prinde contur în acest moment: ea definește individul uman prin gândurile sale cele mai intime, fanteziile sale secrete, visele sale nocturne, impulsurile sale pline de păcat, prezența constantă, obsedantă, în forul său interior, a tuturor formelor de tentație. Aici se află punctul de plecare al persoanei și individului modern” (*Ibidem*, p. 1470).

³¹ Cf. Ch. Taylor, *The Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*, Harvard University Press, Cambridge, 1989.

³² Rousseau preciza că rolul confesiunilor sale nu era acela de a prezenta faptele și evenimentele vieții exact așa se vor fi întâmplat ele, ci, mai curând, acela de a relata sentimentele care l-au călăuzit, precum și „sentimentele pe care le are acum față de trecut” (Ch. Guignon, *On Being Authentic*, London, Routledge, Taylor & Francis e-Library, 2005, p. 36). Această turnură este una decisivă: adevărul „meu” devine sinonim cu adevărul *subiectivității* mele.

³³ Preotul din *Émile* se confesa: „J’aspire au moment où, délivré des entraves du corps, je serai moi sans contradiction, sans partage, et n’aurai besoin que de moi pour être heureux” (J.-J. Rousseau, *Oeuvres complètes II*, Paris, Desrez, 1836, p. 586).

³⁴ Pentru romantici, „sinele nu e doar centrul universului. Este universul” (Guignon, *op. cit.*, p. 34). Vezi și C. Iftode, „Capcanele autenticității și rădăcinile creștine ale ideii de «sine autentic»”, în

Făcând un salt peste timp, ajungem la scriitura digitală de sine, așa cum este aceasta încurajată în rețeaua FB. Aici, ceea ce este cu adevărat novator pare să poată fi exprimat printr-un singur cuvânt – caracterul ei *hypertextual* (sau *hypermedial*): față de forma-text tradițională, scriitura digitală de sine integrează în corpul ei o serie întregă de elemente grafice, vizuale și auditive noi³⁵. Este vorba de fotografiile personale, dar și de *link*-uri ce trimit la articole de pe Internet, la melodii sau clipuri video pe care utilizatorul le consideră în acord cu „starea” sa de moment sau ale căror versuri sunt considerate a încapsula un mesaj „universalizabil”, cu care utilizatorul rezonază pe deplin, cel puțin în clipa „postării”. Nu este aici locul, apoi, pentru a detalia o explicație a succesului incredibil avut de încorporarea emoticoanelor sau emotigramelor în mesajele scrise de pe telefoanele mobile și în scriitura digitală, dar este limpede că are a face, în mod esențial, cu o formă de expresivism *emotivist* prevalentă în cultura occidentală a zilelor noastre, după cum ne lasă să înțelegem chiar cuvântul *emoticon* (cuvânt creat prin compunerea substantivelor *emotion* și *icon*). Pornind de la utilizarea unor simple semne de punctuație pentru a schița expresii faciale care să sugereze, într-un fel de limbaj universal al emoțiilor, anumite stări sufletești – idei pe care o avusese, în trecere, însuși Wittgenstein³⁶ –, emoticoanele au proliferat pe SNS în galerii tot mai complexe de *emojis*, *smileys* sau *stickere* animate, aproape nelipsite în „scriitura de sine” în rețea. În plus, merită remarcate alte două instrumente digitale care dau naștere unor postări „virale” pe FB, în ultimii ani: *gif*-urile și *memele* digitale. *Gif* – acronim pentru un tip de format ce comprimă imaginile fără a degrada calitatea vizuală – este un termen folosit, în prezent, pentru a desemna secvențe video de câteva secunde, distribuite online, care se reiau „în buclă” atunci când sunt vizionate. Din punct de vedere estetic, ele trimit la practica instalaționistă a artiștilor vizuali contemporani, însă utilizarea lor extinsă în mediul digital ține, în mod preponderent, de un efect comic în sensul faimoasei definiții bergsoniene: *le rire est du mécanique plaqué sur du vivant*³⁷.

Folosirea *memelor* digitale este încă mai importantă pentru „scriitura de sine” în mediu online. Termenul are o aplicabilitate generică³⁸, dar forma devenită virală

V. Mureșan și M. Bălan (editori), *Etica în știință, religie și politică*, București, Ed. Universității din București, 2015, pp. 241–270.

³⁵ „Increasingly, people also integrate visual material such as photos and videos into their online conduct and post links to articles they have read. Modern technology has extended ways in which self-writing is used to relate to self and others” (Th. Sauter, *op. cit.*, p. 9).

³⁶ „Dacă aș fi un bun desenator, aș putea produce cu numai patru linii nenumărate expresii. Cuvinte ca «pompos» sau «impunător» ar putea fi redată cu ajutorul unor fețe. Dacă am face asta, descrierile noastre ar fi mult mai flexibile și mai variate decât sunt ele când folosim adjective. Dacă spun despre o piesă de Schubert că este melancolică, este ca și cum i-aș da o față (nu exprim nici aprobare, nici dezaprobare)” (L. Wittgenstein, *Lecții și convorbiri despre estetică, psihologie și credința religioasă*, trad. M. Flonta și A.-P. Iliescu, București, Humanitas, 1993, pp. 18–19.).

³⁷ În faimoasa lui carte *Le Rire*, filosoful francez avansa teza potrivit căreia mecanismul comicului ține de introducerea unei rupturi, a unei rigidități, a unui element *mașinal* în fluxul continuu al vieții (cf. H. Bergson, *Teoria râsului*, trad. S. Lupașcu, Iași, Institutul European, 1992).

³⁸ „An Internet meme is an activity, concept, catchphrase or piece of media which spreads, often as mimicry, from person to person via the Internet” (sursă: https://en.wikipedia.org/wiki/Internet_meme, accesat la: 27/07/2016).

pe FB este aceea a unei fotografii în care se înscrie un mesaj. Privind lucrurile din perspectivă *ethopoietică*, nu este greu să vedem aici o versiune 2.0 a acelor formule sau maxime filosofice reprezentative pentru o anumită memorie culturală denumite *gnomé*, pe care subiectul practicii filosofice antice le reținea și le repeta adesea, încercând să le asimileze plenar³⁹. Aș mai menționa încă un aspect novator: în rețea, modelarea mutuală realizată, în mod tradițional, prin practica schimbului de epistole pare să fie *accelerată*. Prin facilitarea conversațiilor private sau de grup pe SNS, la fel ca și prin posibilitatea de a primi reacții și comentarii la propriile postări, se încurajează un *feed-back* aproape instantaneu, probând cât de accelerate și, până la un punct, fluide, transformabile, *reticulare*, sunt înseși procedurile care girează continua noastră elaborare de sine.

Am vorbit până acum despre ceea ce pare a fi novator în practica scriiturii digitale de sine pe FB. Dacă ne vom raporta însă la această „tehnologie a sinelui” 2.0 din unghi istoric, impresia mea este că scriitura de sine *online* nu reprezintă altceva decât un altoi interesant între componente ținând de vârste istorice anterioare ale „tehnologiei” în cauză. Pe scurt, ar fi vorba despre un altoi ce combină tradiția precreștină a elaborării de *hypomnēmata* (înglobând precepte, notații, citate *pe care nu le produceai tu*, deja disponibile în corpusul anumitor doctrine filosofice), cu aceea de sorginte creștină a înregistrării *propriilor* impresii, gânduri, date subiective.

Pe de o parte, vedem că utilizatorul de FB recurge, într-o măsură considerabilă, la texte, imagini, clipuri al căror autor nu este el însuși, asumându-și, adesea, statutul de simplu „vehicul semnificativ” și atestând, cel puțin la un anumit nivel (acela *discursiv*, mai degrabă decât *afectiv*), estomparea granițelor dintre individualități, în era digitală. Din această perspectivă, scriitura de sine pe FB atestă un „individualism expresiv” (L. Allard) ce se cuvine deosebit de hiperindividualismul nietzschean, cel de-al doilea concretizându-se în voința de a fi *altfel* cu orice preț, de a ieși în evidență cu orice preț. În raport cu acesta, expresivismul digital probează măsura covârșitoare în care ne construim pe noi înșine cu „cărămizile” altora⁴⁰, prin citate, *link-uri* și distribuiri ale unor postări făcute de alții. Identitatea personală în mediu online se vede, astfel, prinsă într-un proces continuu de (re)compunere din elemente disparate, pestrice.

Pe de altă parte, *teleologia* „scriiturii de sine” pare să rămână, în cazul FB-ului, nu aceea a elaborării de sine, cât aceea a *exprimării* de sine, a dezvăluirii unui sine „adevărat”, echivalent cu o combinație singulară de trăsături (*the Real Me*), în

³⁹ „The term *gnomé* designates the unity of will and knowledge; it designates also a brief piece of discourse through which truth appeared with all its force and encrusts itself in the soul of people. Then, we could say that even as late as the first century A.D., the type of subject which is proposed as a model and as a target in the Greek, or in the Hellenistic or Roman, philosophy, is a gnostic self, where force of the truth is one with the form of the will” (M. Foucault, „About the Beginning of the Hermeneutics of the Self”, pp. 209–210).

⁴⁰ „We are not ourselves. We cut and paste as we are cut and pasted. We are the remix of images and sounds that never existed outside of this mediated dream. And we are happy to exist this way” (*One Small Step: a MySpace LuvStory*, <http://www.flawedart.net/nospacelikemyspace/index.htm>, accesat la: 27/07/2016).

acord cu „expresivismul simplificat” prevalent în cultura occidentală postbelică, potrivit diagnosticului lui Ch. Taylor⁴¹.

S-a spus, nu o dată, că un obiectiv principal pentru utilizatorul de SNS este o „expunere de sine” frizând exhibiționismul⁴². Prin intermediul *status*-ului meu, a tot ceea ce public, comentez, redistribui sau pur și simplu apreciez, pare că urmăresc mai mult decât orice să mă vădesc „așa cum sunt”, să mă fac cunoscut și acceptat de către prietenii mei, reali sau virtuali. Desigur, însă, că un asemenea reflex conjugă încercarea de a mă arăta așa cum sunt „de fapt”, cu dorința de a mă prezenta în fața celorlalți (și a mea deopotrivă) într-o lumină cât mai avantajoasă, mai atrăgătoare posibil⁴³. Din acest punct de vedere, preocuparea *reflexivă* pentru autenticitate riscă să devină, așa cum s-a afirmat în mai multe rânduri și din diverse perspective, cea mai sigură cale de a *nu* ajunge să fii autentic, cel puțin dacă înțelegem autenticitatea, într-o tradiție rousseauistă, ca deplină *naturalețe* și *unitate* atestată a propriului sine. Motivul simplu este că urmărirea conștientă a dezideratului autenticității exclude unitatea pleneră a sinelui, introducând, în chip inevitabil, „o diviziune în subiect” (Valéry), o scindare lăuntrică, o instanță care îmi judecă, în permanență, propriile reacții, în lumina acestui deziderat⁴⁴.

Însă tocmai un asemenea principiu de reflexivitate practică, amintind de subiectul etic al filosofiei antice, dar și de „motorul” existențialist al „angajamentelor” de viață, ar putea – „în principiu” – să se constituie în șansa unei *creații de sine*, a unei *subiectivări* etico-estetice în rețea. Rămâne însă deschisă întrebarea crucială legată de posibilitatea unei subiectivări *veritabile* prin tehnologiile Web 2.0. Altfel spus, în ce măsură ajung să transfer „în viața reală” această modelare virtuală? În ce măsură calitatea de utilizator FB mă transformă *real* ca subiect acțional, ca subiect etico-estetic al unei conduite de viață?

Mergând mai departe, trebuie spus că exprimarea de sine pe FB pare să se focalizeze, la fel ca în practica de sorginte creștină a *confesiunii*, pe redarea propriului flux mental (întrebarea de *status* e formulată, de altfel, în termeni elocvenți: *What's on your mind?*). FB-ul atestă, astfel, această compulsie modernă a „etalării de sine” (*self-display*), precum și măsura în care omul modern este, în cuvintele lui Foucault, *une bête d'aveu*, un animal care se confesează⁴⁵. Cu aceasta atingem, însă, două

⁴¹ Cf. Ch. Taylor, *A Secular Age*, Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 2007.

⁴² „Rosen (2007) proposes that one of the main objectives of SNS use is self-exposure. She states that «the creation and conspicuous consumption of intimate details and images of one's own and others' lives is the main activity in the online social networking world»” (Th. Sauter, *op. cit.*, p. 10).

⁴³ „Le nouveau profil « Facebook » donne à voir non pas ce que je suis, mais ce que je juge digne de me représenter” (O. Deseilligny, *op. cit.*, p. 101).

⁴⁴ Cf. Ch. Larmore, *Les pratiques du moi*, Paris, Presses Universitaires de France, 2004. „Si tu cherches l'authenticité pour l'authenticité, tu n'es plus authentique”, nota însuși J.-P. Sartre (*Cahiers pour une morale*, Paris, Gallimard, 1983, p. 12).

⁴⁵ „L'homme, en Occident, est devenu une bête d'aveu” (Foucault, *Histoire de la sexualité I: La volonté de savoir*, Paris, Gallimard, 1976, p. 80). „Foucault famously suggested that the proliferation of science and the institutionalisation of the confessional have shaped a society obsessed not only with knowing but also with telling... People constantly speak about their thoughts and actions to ensure they abide by social, ethical and moral norms” (Th. Sauter, *op. cit.*, p. 10).

rezerve principale: una vizează relația dintre scriitura online și *memorie*, iar cealaltă chestionează problema *sincerității* pe FB.

Mai întâi, ne putem întreba dacă profilul nostru de FB chiar se constituie într-o *memorie* vie a celor trăite și gândite în diferite împrejurări, într-o prezentare veridică a istoriei noastre personale. Trăim într-o eră digitală căreia i s-ar potrivi o versiune *reloaded* a mitului lui Teuth, însoțită de o critică platoniciană 2.0 a scriiturii, arhivării și partajării de date online⁴⁶. Dacă, așa cum s-a spus adesea, „nu putem să nu lăsăm urme” în rețea, aceasta să însemne oare că totul, în mod automat, se organizează, devine, „se face” *memorie*?⁴⁷ În acest context, criticii au avansat chiar teza FB-ului ca „anti-memorie», prin decontextualizarea urmelor, autorizată de dispozitiv și de partenerii săi comerciali”⁴⁸.

În al doilea rând, vine întrebarea simplă: cât de *sincer* ești pe FB? Ar fi indicat să nu supralicităm această funcție expresivă a rețelei. La o postare autoreferențială pe care am făcut-o cu ceva timp în urmă, cu privire la ceea ce urmărim atunci când publicăm postări cu caracter personal, un prieten filosof a comentat cam în acești termeni: „eu cred că pe Facebook nu mărturisim, ci doar ne jucăm cu oglinda din Albă ca Zăpada...”. Dacă luăm în calcul, apoi, abundența de portrete și *selfie*-uri care invadează „peretele” oricărui utilizator de FB⁴⁹, am putea spune că „jurnalul” public devine cea mai facilă formă de validare, una reglată în mod manifest de ceea ce Lipovetsky denumea „imperativul narcisic”, prevalent în „epoca postdatoriei”⁵⁰.

În aceste condiții, are cu adevărat rost să abordăm problema *veridicției* (a spunerii adevărului despre sine însuși) plecând de la experiența de utilizator al unei rețele de socializare, urmărind articulația dintre veridicție și subiectivare, tema cheie pentru „ultimul” Foucault? Sau altfel spus, uzând de noțiunea care a stat în centrul ultimelor două cursuri ale gânditorului francez (1983 și 1984), poți fi *parresias* pe FB sau jocul „etalării de sine” se rezumă la un comportament de genul: *take a selfie, fake a life*?

Parrêsia, „curajul adevărului”, ajungea să desemneze, în ultimele cursuri ținute de filosoful francez, atât *franchețea* totală în exprimare, spunerea brutală, sfidătoare, fără ocolișuri și cu orice risc a adevărului *tău*, cât și *veridicitatea*

⁴⁶ „Căci scrisul va aduce cu sine uitarea în sufletele celor care-l vor deprinde, lenevind-le ținerea de minte; punându-și credința în scris, oamenii își vor aminti din afară, cu ajutorul unor icoane străine, și nu dinăuntru, prin caznă proprie. Leacul (*pharmakon*) pe care l-ai găsit nu e făcut să învârtoseze ținerea de minte, ci doar readucerea aminte” (Platon, *Phaidros* 275 a, trad. G. Liiceanu, București, Humanitas, 1993).

⁴⁷ Cf. O. Deseilligny, *op. cit.*, pp. 96–97.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 102.

⁴⁹ Într-o postare a unei prietene exasperate de „concursul de frumusețe” derulat fără încetare pe FB, am găsit următoarea maximă: *Too many selfies will kill your self*. La care cinicul ce locuiește în fiecare modern nu ezită să replice: „De parcă era ceva de ucis...”.

⁵⁰ Cf. G. Lipovetsky, *Amurgul datoriei*, trad. V.-D. Vlădulescu, București, Ed. Babel, 1996.

existențială a filosofului (în particular, a filosofului cinic)⁵¹. Este loc pe Facebook pentru o asemenea (contra)conduită radicală și exprimare totalmente liberă? Teoretic, nu văd să existe un impediment absolut în calea *parrêsia*-ei pe FB; practic însă, numeroase capcane și dificultăți se cuvin luate în calcul.

Atingând în mod direct problema tehnicilor și strategiilor *biopolitice* care nu constrâng în mod direct, ci implică⁵² – sau care nu *normează* disciplinar decât în cazuri extreme⁵³, dar *normalizează* continuu, prin dispozitive complexe de supraveghere și control social –, capcana nici măcar nu rezidă în faptul că FB-ul nu te-ar lăsa să te exprimi în mod „liber” sau să te arăți „așa cum ești”. Mai degrabă, problema este că, în bombardamentul neîntrerupt cu postări de toate felurile aparținând celor pe care îi urmărești, nu ai, cel mai adesea, timp să rezonezi decât cu ceea ce *oricum* gândeași și *deja* gândeași. Iată cum *wall*-ul de pe FB riscă să devină încă un mijloc, aparent paradoxal, de a ne „încapsula”, de a ne închide și mai mult în celulele noastre, de a ne adânci în vechile obsesii și de a refuza noutatea, ineditul unor perspective cu totul diferite de ale noastre. Cum? Tocmai prin supraexpunere la noutate și alteritate... Un comentariu sarcastic al lui Kundera cu privire la „mania de a scrie cărți” s-ar putea aplica excelent și scriiturii digitale de sine: „Inventarea tiparului a înlesnit odinioară oamenilor înțelegerea reciprocă. În era grafomaniei universale, scrierea cărților ia o întorsătură contrară: fiecare se înconjoară de propriile sale cuvinte, ca de un zid de oglinzi ce nu permite să răzbată niciun glas din afară”⁵⁴.

Mă întreb apoi, hoinărind pe acest „perete” unde se împletesc *link*-urile, pozele și sentințele „universalizabile”, cu mărturisiri, în aparență, extrem de personale, făcute de prietenii mei „virtuali”, dacă ceea ce facem în rețea nu este, cumva, chiar inversul exhibiționist al ritului penitențial (*exomologesis*) de care aminteam mai devreme, în contextul tehnologiei creștine a sinelui. Tertullian a oferit pentru *exomologesis* echivalentul latinesc *publicatio sui*⁵⁵. Am putea spune

⁵¹ Cf. M. Foucault, *Guvernarea de sine și guvernarea celorlalți. Cursuri ținute la Collège de France (1982–1983)*; Idem, *Le courage de la vérité: Le gouvernement de soi et des autres II. Cours au Collège de France (1983–1984)*, Paris, Seuil/Gallimard, 2009.

⁵² „In itself the exercise of power is not violence... it induces, it seduces, it makes easier or more difficult; in the extreme it constrains or forbids absolutely” (M. Foucault, „The Subject and Power”, în H. Dreyfus și P. Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Chicago University Press, 1983, p. 220).

⁵³ În contextul rețelei FB, asemenea cazuri „disciplinare” ar putea fi socotite situațiile în care, să zicem, FB-ul acceptă reclamarea unei postări care îți aparține din cauza conținutului acesteia sau cele în care primești *block* de la alți utilizatori, în urma conduitei tale online.

⁵⁴ M. Kundera, *Cartea râsului și a uitării*, trad. M. Vorona, București, Univers, 1998, p. 89. Același mare scriitor califica în cei mai duri termeni expresivismul juvenil de sorginte romantică: „vârsta *lirismului* prostesc, când omul e pentru el însuși un mister prea mare ca să se poată întoarce spre misterele din afara lui, când celelalte ființe (chiar și cele mai iubite) nu sunt pentru el decât niște oglinzi mobile în care surprinde cu uimire propriul său simțământ, propria sa emoție, propria sa valoare” (Idem, *Gluma*, trad. J. Grosu, București, Humanitas, 2013, p. 344).

⁵⁵ Cf. M. Foucault, „About the Beginning of the Hermeneutics of the Self”, p. 214.

că, în zilele noastre, confesiunea (publică) nu mai are aerul pocăinței, ci pe acela al „publicității de sine”. Într-o rețea girată de imperativul narcisic, de cultul *selfie*-ului – mai degrabă decât de „cultura sinelui” –, chiar și expresia publică a celor mai intime frământări, a sfâșierilor, pierderilor sau despărțirilor noastre de trecut, capătă alura unei „reclame” destinate să atragă atenția asupra noastră.

Și totuși, în ciuda primejdiilor și capcanelor deja menționate, ceea ce mărturisim pe FB cred că are de-a face, măcar în anumite situații și cazuri, cu însăși *facerea adevărului*. Deși nu pare să fie așa la prima vedere, faptul că o „pui” și o spui pe FB, faptul că te expui acestui fel de public „virtual” nevăzut, o *face* să fie „mai” adevărată. E mai ușor din spatele ecranului, decât din fața unei adunări, fără îndoială. Dar funcția discursului este, până la urmă, aceeași: lăsând de-o parte cazurile limită (în care fie scrii ceva ce simți că te reprezintă pe de-a-ntregul, adevărul *tău* personal, fie scrii ceva într-un mod strict interesat, din dorința de a obține un avantaj de un fel sau altul, fără o preocupare efectivă pentru adevăr), e limpede că, uneori, spunem sau scriem lucruri care ne angajează personal *ca să ne convingem pe noi înșine că sunt adevărate sau că ar trebui să fie adevărate în ceea ce ne privește*. „Obiectivarea” subiectului într-un discurs de adevăr și asumarea (adică, „subiectivarea”) publică a unui discurs se împletesc, astfel, într-un joc de adevăr, într-o „aleturgie”, în ultimă instanță, fără subiect și obiect: adică într-o *rețea*⁵⁶.

3. CONCLUZII

Spațiul acestui articol nu îmi îngăduie o analiză detaliată a FB-ului în relație cu problema *cyber-bioperuterii*, completând astfel „triumghiul” metodologic menționat la început. În cele ce urmează, mă voi mulțumi cu indicarea câtorva linii de investigație pe care le consider interesante, înainte de a formula o concluzie mai mult sau mai puțin provizorie.

În ce măsură poate fi văzută rețeaua FB ca o componentă a ceea ce Foucault a denumit, în primul volum din *Istoria sexualității*, „dispozitivul de sexualitate” modern? Un număr de elemente par să sprijine această idee. Orice mărturisire de sine ajunge să fie, în ultimă instanță, o mărturisire a propriei *sexualități*. Potrivit gânditorului francez, invenția modernă a sexualității⁵⁷ se constituie într-un instrument strategic

⁵⁶ Un exemplu clar de asemenea *hypomnēmata* 2.0 e reprezentat de toate acele postări prin care utilizatorul se admonestează singur, se autoironizează sau își scrie mementouri pentru a acționa corect în viitor: „SNS users employ the sites as confessional self-management tools. Consider the following status update: (...) there are certain times in my cycle that I should not be trusted to do the shopping. I left with the intention to buy sourdough bread, almond milk and pumpkin, but instead came back with donuts, Vienna peanuts and Camembert!!” (Th. Sauter, *op. cit.*, p. 11).

⁵⁷ În viziunea lui Foucault, *sexualitatea* este o invenție modernă în sensul în care impulsurile și preferințele sexuale ajung să fie concepute ca registru de *adevăr* pentru subiectivitate, ca acel registru secret conținând adevărul *ultim* despre mine însumi, într-un mod fundamental diferit de raportarea „dietetică” a anticilor la *aphrodisia* (plăcerile sexuale).

decisiv în *normalizarea* noastră, o axă de control ce conjugă *disciplinarea* indivizilor cu *reglementarea* populației, adică a corpului social ca ansamblu. Respingând „ipoteza represivă”, Foucault arăta cum, în epoca victoriană, se atestă acțiunea unui întreg complex de factori prin care ajungem să fim *obsedați* de sexualitate. În acest context, politica „victoriană” a FB-ului, de cenzurare a imaginilor cu conținut sexual, nuditate explicită etc., poate fi văzută și ca un instrument ce focalizează atenția și curiozitatea noastră *tocmai* asupra acestui registru. În ultimă instanță, nu trebuie uitat faptul că, pe orice SNS, împrietenirea „virtuală” și conversațiile private implică perspectiva facilitării unor întâlniri în viața reală⁵⁸.

Întrebarea centrală rămâne aceasta: în ce măsură expresivismul digital încurajat pe SNS nu se constituie, *de facto*, într-un instrument de *normalizare biopolitică*? Fără a putea intra aici într-o analiză aprofundată a conceptelor de „normalizare” sau „bioputere”, se cuvine spus că în această „înstăpânire a puterii asupra omului ca ființă vie”⁵⁹ este vorba de „a conduce conduite”, de a administra, a lua în grijă, a păstori sau a manageriza nu atât indivizi separați, cât ansamblul corpului social, *populația* ca întreg. Polul acțiunii directe, *disciplinare*, asupra indivizilor se conjugă, în modernitate, cu preocuparea politică pentru „normalitate”: a menține anumiți parametri, a controla o „medie”, a căuta un optim de funcționare socială. *Cyber-bioputerea*, concept dezvoltat pornind de la Foucault, are semnificația restrânsă de „război împotriva pirateriei” (*war on piracy*)⁶⁰, dar poate căpăta, cred, și pe aceea extinsă de „război” digital nevăzut împotriva „privatului” (*war on privacy*) și, în egală măsură, împotriva unor forme genuine de viață *comunitară*. Întrebarea de mai sus poate fi, atunci, defalcată: până la ce punct Facebook, cea mai de succes rețea de socializare de până acum, convertește un întreg repertoriu mai nou sau mai vechi de tehnici ale sinelui în tehnologie de *putere*, transformând imperativele autenticității sau ale modelării de sine în *device*-uri pentru fabricarea de identități standard, de *followers* docili, de monade închise, absorbite de propriile miraje, ascunse în fața ecranelor, incapabile de viață comunitară adevărată, chiar dacă mereu „conectate”? Până la ce punct FB-ul se dovedește o rețea eficientă pentru inocularea ultimelor mode și tendințe, pentru acceptarea supravegherii continue⁶¹, pentru intensificarea conformismului social și dezinteresarea de

⁵⁸ Filmul premiat cu Oscar al lui David Fincher, *The Social Network* (2010), sugera faptul că FB-ul a fost creat, inițial, tocmai ca o rețea de *dating* „cu pretenții”.

⁵⁹ Cf. M. Foucault, „*Trebuie să apărăm societatea*”. *Cursuri ținute la Collège de France* (1975–1976), trad. B. Ghiu, Cluj, Idea Design&Print, 2009, p. 189.

⁶⁰ Cf. Thiago Mota, „The Agonistics of Life in the Age of Cyber-biopower: Foucault, Negri and Hardt on Biopolitics and Intellectual Property Disputes”, disponibil la: https://www.academia.edu/14626946/The_Agonistics_of_Life_in_the_Age_of_Cyber-biopower_Foucault_Negri_and_Hardt_on_Biopolitics_and_Intellectual_Property_Disputes, accesat la: 27/06/2016.

⁶¹ „[W]e take surveillance devices in our pockets and bags, we need to be connected 24/7. Retaking a term of Foucault (1975), we can say that we live in a global cyber-panopticism” (*Ibidem*, p. 15).

acțiunea civică și politică veritabilă? Și până la ce punct FB-ul chiar face cu putință „linii de fugă” în raport cu cyber-biopoterea, confruntându-ne cu o varietate de alternative și stiluri de existență, oferindu-ne șansa unei continue modelări și „revizitări” de sine, expunându-ne comentariilor unei agende ample și variate de „prieteni critici” și facilitând, totodată, forme inedite de viață comunitară („noile triburi” de pe Internet), precum și de coagulare a protestului politic?

În raport cu anii trecuți, entuziasmul folosirii rețelei în asemenea scopuri „nobile” este mult diminuat: după „Primăvara arabă” sau, în cazul nostru, după campania „Salvați Roșia Montană”, FB-ul pare să fi devenit, astăzi, mai puțin un loc de organizare a rezistenței etico-politice și mai mult un „perete” pe care îți verși năduful în fața atentatelor teroriste sau a altor grozăvii ale lumii contemporane, rezonezi cu revolta neputincioasă a celorlalți prieteni virtuali, după care te întorci la rutina postărilor cu pisici... Iată cum, obsedat de etalarea de sine și exprimarea propriei individualități, subiectul trăitor în era capitalistă a „globalizării financiare” riscă să ajungă un simplu nod în rețea și punct de trecere pentru „fluxul de imagini, informații și mărfuri”⁶².

Concluzia mea nu este una prea optimistă: rețeaua FB se constituie într-un „*pharmakon* digital”⁶³, unde șansa și primejdia rămân de nedezlegat. Evaluând-o per ansamblu, vedem cum narcisismul e făcut, aici, să prevaleze în dauna autenticității sau a autocreației, cum memoria personală este trunchiată și, adesea, falsificată, cum se încurajează escapismul sau cum se generează conformism și normalizare, mai degrabă decât focare adevărate de rezistență. În aceste condiții, singurul sfat practic pe care îndrăznesc să îl dau este acela de a cultiva o raportare destul de *cinică* la Facebook – nu la prietenii din rețea, ci la rețea *ca atare* –, folosindu-l ca pe o platformă utilă pentru informarea și promovarea noastră profesională. Altfel spus, să utilizăm FB-ul în scopuri de *self-advertising*, dar și, de ce nu, ca pe o platformă de promovare a acelor idei și credințe pentru care suntem dispuși să ne angajăm și care considerăm că ne definesc identitatea. Să utilizăm FB-ul, încercând să ne lăsăm cât mai puțin posibil „instrumentalizați” de rețea, fără a-i supralicita funcția transformatoare și fără a-i consacra mai mult timp decât este cazul, ci contrabalansând activitatea online cu *kynismul*⁶⁴ mersului în natură și al întâlnirii prietenilor reali, cu tăceri din carne și oase.

⁶² Cf. Fr. Gros, „Y a-t-il un sujet biopolitique?”, în *Noéma*, IV (1), 2013, pp. 40–41.

⁶³ Cf. B. Stiegler, „Relational Ecology and the Digital *Pharmakon*”, în *Culture Machine*, 13, 2012, disponibil la: <http://www.culturemachine.net/index.php/cm/article/view/464>, accesat la: 27/06/2016.

⁶⁴ „*Cinismul mijloacelor*, ce caracterizează «rațiunea noastră instrumentală» (Horkheimer), se lasă compensat numai printr-o întoarcere la un *kynism al scopurilor*”, afirmând *animalitatea* vieții și *elementaritatea* impulsurilor și nevoilor noastre naturale (P. Sloterdijk, *Critica rațiunii cinice*, vol. I, trad. T. Pârvulescu, Iași, Polirom, 2000, p. 231).